

Chomskys språkfilosofiska antaganden återbesökta

Ingvar Johansson

Kasta inte ut barnet med badvattnet, säger ett gammalt ordspråk. Men ur mitt vetenskapsfilosofiska perspektiv ser det ut som detta är precis vad lingvister och kognitionsvetare gjort med vissa idéer förbundna med den berömde lingvisten Noam Chomsky (f. 1928). Som jag förstår saken, så står idag inga av Chomskys ursprungliga idéer högt i kurs vid forskningsfronterna inom lingvistik och kognitionsvetenskap. Detta hindrar förstas varken att Chomsky tillskrivs en stor historisk betydelse inom båda disciplinerna, eller att det fortfarande förekommer en del diskussioner kring hans idéer. Men jag tycker ändå att dagens relativa tystnad kring honom är vetenskapsfilosofiskt konstigt och olycklig. Badvattnet är förstas den berättigade kritik Chomsky fått utstå, och som också fått honom själv att några gånger modifiera sina ursprungliga hypoteser. Men några av dem (H₁–H₃ nedan) tycker jag i dagens empiriska ljus framstår som närmast ovedersägliga, och en av dem (H₄) värd att forska vidare kring. Hans grundläggande tes är att primaten människa har en *medfödd universell* språkförmåga. Han skriver tidigt:

I själva verket är det så, som Descartes själv helt riktigt observerade, att språk är en artspecifik mänsklig egenskap och även på låga intelligensnivåer, på patologiska plan, så finner vi en språkbehärskning som är fullkomligt ouppnåelig för en apa, som i andra avseenden kan överträffa en sinnesslö människa i förmåga att lösa problem och annat anpassningsbeteende. (Chomsky 1969, s. 20)

Denna tes eller hypotes ska jag i den här uppsatsen för pedagogikens skull dela upp i två hypoteser. H₁: Primaten människa har en typ av medfödd språkinlärningsförmåga eller språkanlag som de andra primaterna saknar. Och H₂: Denna förmåga/anlag är universell i relation till alla olika mänskliga språk. Tillsammans får dessa två hypoteser Chomsky att i konsekvensens namn också omfatta följande hypotes, H₃: Det finns en skillnad mellan en medfödd och en inlärdd språkförmåga, där den inlärdda är avhängig den medfödda. Länge kallar han den

medfödda för djupstruktur, och de inlärdade för ytstrukturer. Om relationen mellan strukturerna skriver han:

Djupstrukturen är förbunden med ytstrukturen genom vissa mentala operationer – med en modern terminologi, genom grammatiska transformationer. (Chomsky 1969, s. 28)

Här är Chomsky mer specifik än i den allmänna hypotes H₃ jag presenterat. I citatet ger han ett tidigt uttryck för sin generativa transformationsgrammatik, vilken han senare modifierar på olika sätt. För en sammanfattning av dessa Chomskys modifieringar och därmed sammanhängande förändringar av terminologi, se t. ex. C.A. Enos artikel om Chomsky i *Internet Encyclopedia of Philosophy* (2025). Enos skiljer på fem olika utvecklingsstadier hos Chomsky: "logisk konstruktivism", "standardmodellen", "den utökade standardmodellen", "principer och parametrar" och "det minimalistiska programmet" (redaktionens övers.). Och han säger om dem: "Vart stadium bygger på de föregående, har det hävdats; föregående versioner bör inte anses som felaktiga utan snarare som ersatta av en mer komplett förklaring" (Enos 2025, redaktionens övers.).¹

Jag buntar här ihop dessa fem stadier och ser dem som varianter av en hypotes som jag vill kalla *Chomskys universella grammatik*. Jag formulerar den så här, H₄: Alla mänskliga språk förutsätter en bestämd form av medfödd transformationsgrammatik.

H₄ implicerar H₃, men H₃ implicerar inte H₄. Hypotes H₄ är med andra ord inte en logisk konsekvens av hypotes H₃, utan bara en möjlig *specificering* av densamma. Situationen är analog till den mellan egenskaperna att vara röd och att vara färgad. Att något är rött implicerar att det är färgat, men att något är färgat implicerar inte att det är rött; att vara röd är bara ett visst specificerat sätt vara färgad på. Naturligtvis kan hypotes H₃ också specificeras på andra sätt än vad Chomsky gjort.

Jag ska härnäst kommentera och värdera de fyra ovan åtskilda hypoteserna H₁–H₄ en efter en.

Angående H₁. När Chomsky formulerade hypotesen fanns det god anledning att tvivla på dess korrekthet. Men inte idag. Att mänskliga språk på något sätt är medfödda framgår av den oerhörda mängd tid

1. Samma femdelning görs av G. Rey (2020, s. 47), som för övrigt finns i Enos referenslista. Men Rey hävdar lite starkare att "de senare utvecklingsstadierna till stor del inkluderar snarare än ersätter de tidigare" (redaktionens övers.). Kapitel ett och två i Reys bok innehåller för övrigt en förträfflig allmän introduktion till Chomskys lingvistiska tänkande.

och energi som åtskilliga etologer har lagt ner på att försöka lära olika primater ett mänskligt språk – och helt klart misslyckats. Hypotesen att med tid och lämplig pedagogik kan också andra primater lära sig ett mänskligt språk måste idag betraktas som falsifierad. Men naturligtvis med tillägget att också falsifikationer ofta på ett viktigt sätt bidrar till en vetenskaps utveckling. De etologer som försökte lära en annan primat ett mänskligt språk bör prisas för sina insatser, inte hånas för att de felaktigt trodde att någon eller några andra primater ur genetisk synpunkt kan språkligt likställas med människan.

Angående H2. Redan på Chomskys tid fanns det mycket som talade för den här hypotesen. Men idag visar slutgiltigt den stora mängd transspråkliga adoptioner som följt i globaliseringens kölvatten, att det som är medfött inte kan vara grammatiken hos det språk som ett barn växer upp i. Detta innebär att medföddhetsantagandet måste kompletteras med en distinktion mellan en medfödd språkförmåga/anlag (den tidige Chomskys djupstruktur) och inlärd språkförmågor (den tidige Chomskys ytstrukturer).

Angående H3. Eftersom hypoteserna H1 och H2 idag kan betraktas som ovedersägligen sanna, och eftersom de tillsammans implicerar den allmänna hypotesen H3 – det finns en skillnad mellan en medfödd och en inlärd språkförmåga där den inlärd är avhängig den medfödda – så måste vi idag betrakta också H3 som sann. Men, som tidigare sagts, därur följer inte att hypotes H4 i någon av dess varianter också är sann. Inte heller följer ur det sagda att det inte hos någon annan primat än människan finns anledning att göra skillnad mellan en medfödd och en inlärd förmåga. Det tycks bland primatforskare vara vedertagna fakta att vissa beteenden hos vissa schimpanser är genom härmning inlärd beteenden, och inte något medfött instinktivt, t.ex. att plocka termiter ur termitstackar med en pinne och att knäcka nötter med hjälp av en sten. Människan är alltså inte den enda primat hos vilken det finns anledning att skilja på "natur" (medfödda förmågor) och "kultur" (inlärd förmågor).

Angående H4 har jag tre kommentarer, A, B och C.

A. Chomsky skriver ofta som om den mänskliga språkförmågan utgör en speciell modul i hjärnan, om inte en rent anatomisk modul, så i alla fall en funktionell sådan. Dagens neurovetenskap tycks visa att detta är felaktigt, och att vår språkförmåga är del av ett neuralt nätverk. Men detta påverkar inte hypotes H4 som jag formulerat den. H4 kan mycket väl kopplas loss från modul-antagandet, och i stället förbindas med en neurovetenskaplig nätverkshypotes.

B. Chomskys universella grammatik innehåller i alla sina fem varianter antagandet att mänskliga språk innehåller vad som kallas *rekursivitet*. Detta innebär att en sats kan återkomma som del i en annan och längre sats. Exempel: "Bollen är trasig" är del av "Han tror att bollen är trasig", som i sin tur är del av "Jag tror att han blivit lurad, så att han tror att bollen är trasig". Chomsky hävdar att hypotes H₄, den universella grammatiken, stämmer på alla existerande mänskliga språk. Det har emellertid hävdats att det lilla pirahã-folket i Amazonas i Brasilien faktiskt har ett rekursivlöst språk. Är det sant, så innebär det emellertid bara att hypotesen hittills gjort för stort anspråk på universalitet, ett inte ovanligt fenomen i flera vetenskapers historia. Fortfarande kan Chomsky göra anspråk på att ha hittat den grammatiska strukturen hos merparten av mänskliga språk, och att därigenom också kunna säga något om grunden till skillnaden mellan människans och andra primaters språk. Eftersom vissa personer i pirahã-kulturen lärt sig portugisiska, så påverkar det eventuella faktumet att pirahã-folkets språk saknar rekursivitet inte Chomskys medföddhetsantagande, hypotes H₁.

C. Inledningsvis var Chomskys universella grammatik rent syntaktisk, och han försökte hålla alla semantiska överväganden utanför, men tilldelade senare semantik en viss roll. Även om vissa lingvister och kognitionsvetare vill ha med ännu mera semantik, så skall det till mycket semantik innan behovet av syntaktiska strukturer görs helt överflödigt. Åtminstone tycks det så för mig som vetenskapsfilosof och lekman i lingvistik och kognitionsvetenskap; det tycks mig märkligt att tro att skillnaden mellan mänskliga språk och de andra primaternas språk inte på något väsentligt sätt har med de mänskliga språkens grammatik att göra.

Summering angående H₄. Antag att hypotes H₄, den universella grammatiken, behöver revideras på åtminstone något av de tre sätt som nyss beskrivits. Alltså: (A) bort med antagandet att den universella grammatiken är grundad i en speciell modul i hjärnan, (B) bort med antagandet att det inte finns några rekursivlösa mänskliga språk, och (C) den universella grammatiken måste ge semantik en större plats. Innebär någon av revideringarna att H₄ bör förkastas? En revidering enligt A ändrar inget väsentligt i hypotes H₄, men en revidering enligt B innebär en inskränkning av H₄:s allmängiltighet. En sådan inskränkning ska emellertid inte likställas med ett förkastande av H₄. För att helt förkasta H₄ räcker det inte heller bara att som i (C) göra klart att semantik i allmänhet måste ges en större plats än Chomsky hittills gett den. För

att implicera ett förkastande måste den ges en dominerande plats. Centralt i Chomskys universella grammatik är att språkets syntax spelar en dominerande roll. Här är det, som jag ser det, önskvärt med mera forskning. Om framtida forskning kommer att tillskriva semantiken i stället för syntaxen en dominerande roll, så är det dags att helt överge hypotes H4. Men – viktigt att notera – detta ändrar inget i H3, hypotesen att det hos människan finns en skillnad mellan en medfödd och en inlörd språkförmåga där den inlärda är avhängig den medfödda.

Slutkläm: Oberoende av Chomskys olika varianter av sin universella grammatik, och oberoende av dess framtida eventuella utveckling eller avveckling, så har vi idag god empirisk anledning att precis som Chomsky tro att människan har ett medfött språkanlag som de andra primaterna saknar.²

Litteratur

- Chomsky, Noam. 1969. *Människan och språket*. Stockholm: Bokförlaget Pan/Norstedts.
- Enos, Casey A. 2025. "Noam Chomsky". *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, ISSN 2161-0002, <https://iep.utm.edu/> (nedladdad 7 april 2025).
- Rey, Georges. 2020. *Representation of Language: Philosophical Issues in a Chomskyan Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

2. Jag vill tacka Olle Risberg för förbättringsorsakande kommentarer till ett par tidigare versioner.